

ДИДАКТИКА ФІЗИКИ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИК ПРІОРИТЕТІВ І ОРІЄНТИРІВ ЯКІСНОГО НАВЧАННЯ

УДК 377.8.00:18

М. В. Анісімов

Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка

ІСТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ

У статті розкрито історичні особливості розвитку професійної системи освіти та виділено ряд недоліків і упущень у системі в різні періоди. Визначено шляхи реформування системи ПТО в Україні на сучасному етапі, які передбачають розробку нової концепції професійно-технічної освіти. Обґрунтовано нові підходи до навчально-виробничої та навчально-методичної бази навчальних закладів професійної системи.

Ключові слова: професійна система освіти, професійний відбір, інформаційні технології.

Актуальність проблеми. Проблема кадрів і їх підготовка для господарства будь-якої країни завжди були і залишаються одним з головних завдань системи освіти. Підготовка підрастаючого покоління до праці проводилася на всіх етапах розвитку суспільства, бо воно не могло б існувати і розвиватися, якби досвід попередніх поколінь не передавався поколінням, які йшли їм на зміну.

Історія розвитку суспільства – це, перш за все, історія розвитку виробництва, способів виробництва, які мінялися впродовж століть, де головним і безпосереднім виконавцем була людина з його трудовою діяльністю. Кожна суспільна формація в своєму розвитку визначає і створює свої джерела поповнення робочої сили і пред'являє свої вимоги до підготовки робочих кадрів. На кожному відрізку історії це здійснювалося різними способами.

Початок систематичної підготовки кваліфікованих робітників можна вже побачити в період ремісничого виробництва. Розподіл праці в цей період досяг певного рівня, коли почала створюватися спеціалізація при продажі і виготовленні продукції (шевське, кравецьке ремесло, ковальська справа та ін.).

У країнах західної Європи ремісники створювали свої цехи. Статути цих цехів забезпечували привілеї для майстрів і захищали їх від конкуренції з боку молоді. Навчання у таких майстрів було досить довгим (до 10-15 років). Воно полягало в тому, що учні впродовж багатьох років просто копіювали прийоми роботи своїх вчителів.

На Русі також було широко розвинене учнівство. Ремісниче виробництво на Русі по своїй техніці перевершувало західноєвропейське, але цехової організації практично не було. Взаємини між ремісником і учнем визначалися спеціальними договорами, які реєструвалися у відповідних наказах.

Перехідним етапом від ремісництва до машинної індустрії стала мануфактура. Це привело до значного розподілу праці і вужчої спеціалізації робітника.

Надзвичайний зліт прогресивних ідей про трудове виховання і професійну підготовку дітей і молоді був відмічений в західній Європі в епоху відродження в XIV–XVI ст. Привертає увагу той факт, що для розвитку ремесла лише одній ремісничої підготовки недостатньо. Вже тоді стало очевидним, що необхідна ще і загальна освіта, тобто створення загальноосвітніх шкіл.

У працях видатних мислителів того часу (Томас Мор, Т. Кампанелла, Я.А. Коменський, Д. Локк, Ж.Ж. Руссо, І.П. Песталоцці, В. Петті, Д. Беллерс, Ж. Кондерсьє, А. Лавуазьє, Л. Лепелетьє, Ш. Фур'є, Р. Оуен та ін.) досить чітко були видимими ідеї з'єднання навчання з продуктивною працею.

Необхідно відзначити, що в різні періоди часу зміни тих або інших державних формацій приводили до того, що виникали проблеми в професійній підготовці робітників.

Вже на початку XVIII ст. у всіх країнах світу почав істотно відчуватися брак професійних робітників.

Узагальнюючи все сказане, потрібно відзначити, що професійно-технічна освіта (ПТО), як окрема освітня система, зіграла значну роль в розвитку кожної держави. Тому необхідно розглядати систему ПТО як окрему галузь педагогіки, яка з одного боку спирається на соціально-економічні і політичні закономірності розвитку суспільства, а з іншого боку вона повинна враховувати історичні особливості всієї освіти в цілому.

Сьогодні система ПТО вже складає невід'ємну і невіддільну частину всієї освітньої системи навчання, тому що є одним з ланок безперервної системи освіти. Необхідно відзначити, на даному етапі система ПТО є проміжною ланкою освіти між середньою школою і вищою школою.

Основна частина. Розглядаючи історію розвитку системи ПТО, багато авторів схиляються до того, що її можна розбити на два великі періоди. Перший етап – до 1917 року, який нами був названий умовно «**дореволюційний**», другий, – після 1917 року, який нами був названий умовно «**післяреволюційний**». У кожному з цих етапів були певні періоди, які фіксували той або інший історичний відрізок розвитку професійної системи освіти.

У історії професійно-технічної освіти багато авторів в дореволюційному етапі виділяють три періоди.

Перший період (початок XVIII ст. – до середини XIX ст.). Це був період визрівання усередині феодальної системи країни капіталістичних стосунків, що привело до розвитку економіки, зростання товарообігу, появи нових підприємств. На цьому етапі йшло становлення і створення перших професійних навчальних закладів.

Другий період (з середини XIX ст. – до 90-х рр. XIX ст.). Цей період був характерний тим, що країна швидко розвивалася по капіталістичному напрямку; відбувається заміна примусової праці вільнонайманою; з'являються нові галузі господарства.

При цьому не лише збільшується кількість робітників, але найголовніше, міняється характер праці. Це привело до того, що виникла необхідність підготовки робітників в спеціальних навчальних закладах. Відбувалася подальша спеціалізація професійних шкіл. У цей період з'явилися нові галузеві училища: залізничні, річкові, сільськогосподарські та ін. Проте і в цей період була відсутня система професійної освіти, учбові заклади були різнотипними, багато хто з них розвивався за індивідуальними статутами. Державні органи не здійснювали керівництва цими учбовими закладами.

Третій період (з 90-х рр. XIX ст. до 1917 р.). На цьому етапі в Росії різко зросли масштаби виробництва, які вплинули

на розвиток професійної освіти. Уряд Росії в 1888 р. затвердив «Основные положения о промышленных училищах». Були розроблені статuti навчальних закладів, учбові плани і програми. Це була одна з перших спроб держави розробити документацію і створити мережу державних професійних навчальних закладів. Починаючи з цього часу професійно-технічні навчальні заклади (ПТНЗ) поступово переходять до підготовки фахівців для фабрик і заводів, великих землеробських господарств і транспорту, формуються загальні підходи до організації ПТО, починається розробка теоретичних питань і методики професійної освіти, пишуться спеціальні підручники, починається підготовка викладачів для системи ПТО.

З 1917 р. в історії профтехосвіти починається новий період розвитку.

Перший період розвитку системи проходив з 1917 по 1940 рр. Це був час корінної перебудови старої ремісничої школи, пошуку нових організаційних форм підготовки. У цьому періоді можна виділити три історично і логічно завершених етапів.

Період з 1917 по 1920 рр. був характерний тим, що йшла ліквідація капіталістичної системи учнівства і корінна перебудова старої ремісничої школи, і здійснювався пошук нових форм підготовки кваліфікованої робочої сили, відбувалася централізація керівництва управління системою професійно-технічної освіти, а також було, покладено початок перетворення підготовки робітників на принципах нової педагогіки.

У період з 1921 по 1933 рр. здійснювалася реформація державної системи ПТО і перетворення школи фабрично-заводських училищ (ФЗУ) в основну форму підготовки кваліфікованої робочої сили з числа молоді. Цей етап був характерний тим, що розвиток профтехшколи йшов по дорозі як школи професійно-технічного типу, як особливої форми загальноосвітньої школи – джерела неповної середньої й, частково, середньої освіти, підвищення освітнього і культурно-технічного рівня робітників. Ці роки були характерні тим, що йшов інтенсивний розвиток теорії і методики професійно-технічної освіти. У цей період почали створюватися наукові і методичні центри професійної системи освіти.

У 1933–1940 рр. йшов розвиток професійно-технічної школи з яскраво вираженою професійною спрямованістю, масового і широкого розвитку різних форм технічного навчання на виробництві. Для цього періоду були характерні поглиблення децентралізації керівництва учбовими закладами і ослаблення організаційно-методичного керівництва, яке привело до поступового відставання підготовки кваліфікованих робітників в школах ФЗУ і в школах типу ФЗУ від потреб народного господарства, що особливо виявилось в роки третьої п'ятирічки. В результаті цього сталося ослаблення зв'язків між загальною і професійною освітою. А це вимагало перебудови всієї системи профтехосвіти.

Другий період (1940–1959 рр.) – період створення і розвитку державних трудових резервів як єдиної централізованої системи підготовки і розподілу кваліфікованих робітників з числа молоді. Тут можна виділити два етапи.

На етапі (1940–1945 рр.) йшло формування шкіл і училищ трудових резервів в передвоєнні роки і їх розвиток в роки Великої Вітчизняної війни. Особливістю цих років було перетворення шкіл ФЗО, ремісничих і залізничних училищ в найважливіше джерело підготовки і поповнення заводів і фабрик кваліфікованими робітниками, які замінили дорослих робітників, що пішли на фронті Великої Вітчизняної війни. Учбові заклади трудових резервів в ці роки виконували дуже важливе завдання – захист підрастаючого покоління від тягот військового часу. Ця допомога полягала в тому, що держава забезпечувала учнів навчанням, одягом, харчуванням, і одночасно з цим вони проходили практику на робочих місцях своїх батьків заводів і фабрик.

З 1945 по 1958 рр. почався подальший розвиток системи державних трудових резервів. Особливістю цього етапу було – вдосконалення і спеціалізація навчальних закладів трудових резервів, поступове зближення і зміцнення зв'язків між системами загальної і професійної освіти в умовах здійснення загальної семирічної освіти. В той же час до кінця даного періоду стала очевидна необхідність глибших зв'язків і спадко-

ємності між загальноосвітньою і професійною школами, що знайшло своє віддзеркалення у відповідному законі країни. Значне місце в ці роки було відведене розробці і впровадженню різних методик виробничого навчання.

Третій період (1959–1980 рр.) проходив під егідою перебудови і вдосконалення системи ПТО. Цей період був характерний тим, що, відповідно до вимог розвитку суспільства і НТР, підвищується роль навчальних закладів профтехосвіти не лише в підготовці висококваліфікованих робітників, але і здійснення загальної середньої освіти.

Цей період можна розділити на два етапи.

З 1959 по 1965 рр. відбувалася перебудова системи трудових резервів. Замість багаточисельних типів навчальних закладів були створені два типи профтехшколи – міські і сільські професійно-технічні училища і переведення їх на базу шкіл з періодом навчання 8 років.

1966–1980 рр. – на цьому етапі здійснювалася цільова довготривала програма підготовки кваліфікованих робочих кадрів. У цей період було проведено досить широке перетворення професійно-технічних навчальних закладів в середні профтехучилища, які давали разом з професійною підготовкою і загальну середню освіту. Це був принципово новий крок в справі професійної підготовки майбутніх робітників. Це зрештою давало можливість тим, що вчиться в таких училищах, після їх закінчення поступати у вищі учбові заклади. Цей етап характерний також значним збільшенням контингенту навчальних закладів, розширенням числа фахівців для різних галузей народного господарства, поліпшенням якості навчання і виховання майбутніх робітників.

Однією з характерних рис даного періоду є: **по-перше**, широкий розвиток науково-дослідної і методичної роботи з підготовки кваліфікованих робітників; **по-друге**, приплив в середні професійні учбові заклади фахівців-викладачів нової формації, викладачів, які мали не лише спеціальну освіту (наприклад – інженер-механік, інженер-електрик та ін.), але і педагогічну.

Четвертий період (1981–1991 рр.) – цей період був характерний новими, як політичними, так і соціально-економічними змінами в соціальному устрою Радянського Союзу.

З 1981 по 1991 рр. йшла апробація нової моделі професійної системи освіти (середніх професійно-технічних навчальних закладів) і їх коректування, як в плані їх побудови, так і в плані варіювання технологіями процесу навчання. На Україні створення середніх професійно-технічних навчальних закладів почалося в 1973 році. Апробація нових освітніх моделей (програмоване, модульне навчання, метод опорних конспектів і ін.) в навчальному процесі. Необхідно відзначити, що разом з позитивними тенденціями в справі соціально-економічного перевлаштування суспільства, на поверхню виплило і багато негативного. Це дуже сильно вплинуло на систему освіти і, особливо на професійну систему. В умовах перебудови йшов пошук рішень у всіх сферах життя суспільства. Централізація державного і суспільного життя в країні захопила і сферу освіти, що виразилося зокрема, в уніфікації його вмісту. Інколи приймалися і недостатньо продумані рішення, наслідки яких не були спрогнозовані на науковій основі. Були такі рішення і з приводу профтехосвіти, і по загальним, соціально-економічним проблемам країни.

Висновки. Наші комплексні дослідження і дослідження інших учених (Ю.К. Бабанського, С.Я. Батишева, А.П. Беляєвої, Б.С. Гершунського, Н.К. Дєєвої, К.Н. Катханова, Е.Г. Костяшкина, Н.Г. Ничкало, М.І. Махмутова, Р.М. Макарова І.П. Подласого, М.М. Шкодіна та ін.) дозволили скласти певну картину розвитку професійно-технічної системи освіти в цей період. Якщо систематизувати розвиток і ті процеси, які відбувалися в цей період в професійній системі, що накопичилося велика кількість недоліків і упущень в самій системі, які умовно можна розділити на три групи.

Перша група причин. Валовий підхід до підготовки кадрів. Як він виник? У роки перших п'ятирічок, наступальних темпів індустріалізації країна гостро потребувала робочих кадрів. Фабрично-заводські, ремісничі училища спішно їх готували. У роки Великої Вітчизняної війни і післявоєнний період головною турботою держави була підготувати більше робочих

кадрів. Питання про якість підготовки працівників як би відходив на другий план, але в той же час ставав все чутливішим.

З 60-х років проблема низької кваліфікації робочої сили ставала все гострішою, але практично не вирішувалася. Це вимагало величезних коштів, яких знайти було нелегко. Проте втрати від невідповідності рівня кваліфікації, майстерності робітників зростаючим вимогам виробництва зрештою невимірно перевершили витрати, які були потрібні для вирішення цієї проблеми.

Знайти такі кошти перешкодив залишковий принцип фінансування освіти, збитковість якої відчувається на собі і сьогодні. До цієї ж групи причин відноситься і те, що екстенсивна дорога розвитку привела господарство країни в 90 рр. до рубежу 70...80-х років. Це був стан, коли поступалися однією позицією за іншою, а розвиток економіки набував хворого характеру.

Друга група причин. Стан, який склався в країні, самим негативним чином позначилося на підготовці кадрів, у тому числі і на діяльності профтехучилищ. У системі профтехосвіти поступово накопичувався, набираючи силу, механізм гальмування. Орієнтація економіки на екстенсивний розвиток, повільне впровадження нової техніки і технології, відхід від демократичних початків в управлінні виробництвом, з одного боку, і серйозними недоліками в трудовому вихованні молоді – з іншою, стали головними причинами падіння престижності праці у сфері матеріального виробництва. Багато молодих робітників не справляються з планом, допускають брак, порушують трудову і технічну дисципліну.

Все це негативно відбилося на престижі профтехучилищ. Все це сформулювало другу групу причин – недоліки усередині системи ПТО, і, як наслідок, загальної атмосфери в країні.

Третя група причин пов'язана з положенням профтехосвіти, як ланки народної освіти. Школа, у тому числі і професійно-технічна, в цей період дуже серйозно відстала від життя. Основний документ реформи школи був прийнятий в 1984 р. В ході її проведення діяльність навчальних закладів орієнтувалася на задоволення потреб в трудових ресурсах господарства, що екстенсивно розвивається. Профтехшкола була націлена на екстенсивні підходи до виконання своєї соціальної ролі.

У квітні 1985 р. був проведений Пленум ЦК КППС, який поставив перед державою принципово нові підходи. Почалися зміни, які супроводилися багаточисельними пошуками і перетвореннями в суспільно-громадському житті країни.

Все це прийшло в протиріччя з екстенсивним розвитком шкільної реформи. Окрім цього, реформою не була задана програма глибокої демократизації системи освіти. Вона не була підкріплена розробкою шляхів залучення всього суспільства до процесів перебудови школи. У основних напрямках реформи загальноосвітньої школи містилися і прямі прорахунки, а саме:

- введення загальної обов'язкової середньої освіти;
- єдиний тип професійно-технічного навчального закладу – середнє;
- передача таким училищам функцій загальноосвітньої підготовки всіх учнів в об'ємі середньої школи.

Соціологічні дослідження, проведені нами в проблемній лабораторії ПТО Міжнародної академії проблем людини в авіації і космонавтиці, в лабораторії інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України і в комісії електротехнічного виробництва відділення професійно-технічної освіти Міністерства освіти і науки України, починаючи з 1992 року, підтвердили наші припущення і визначили шляхи реформування системи ПТО. Основними з цих шляхів є:

1. Розробка нової концепції професійно-технічної освіти.
2. Розробка нових підходів до підвищення кваліфікації і атестації педагогічних кадрів.
3. Вирішення соціальних проблем в процесі навчання і перепідготовки після закінчення училища.

У зв'язку з новою концепцією професійно-технічної освіти мають бути обґрунтовані і нові підходи до навчально-виробничої та навчально-методичної бази навчальних закладів професійної системи, а саме:

1. Перехід до спеціалізованих, а не широкого профілю професійно-технічних училищ.
2. Переоснащення навчально-матеріальної бази училищ.
3. Впровадження нових інформаційних технологій в навчальний процес.
4. Зміна традиційної схеми проходження виробничої практики.
5. Зміна спеціальностей в класифікаторі і змісту навчання за цими професіями.
6. Зменшення наповнюваності учнів в групах з складних електротехнічних професій.
7. Проведення професійного відбору (тестового і комп'ютерного) при прийомі в училище, а також проведення періодичних атестацій на предмет професійної придатності.

Список використаних джерел:

1. Анісімов М.В. Теоретико-методологічні основи прогнозування моделей у професійно-технічних навчальних закладах : [монографія] / М. В. Анісімов. – Київ ; Кіровоград : Поліграф. підпр. «ПОЛУМ», 2011. – 464 с.: 68 іл., табл. 37.
2. Анісімов М.В. Соціально-економічні і науково-технічні проблеми сучасного стану професійної освіти / М. В. Анісімов // Збірник наукових праць Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (Педагогічні науки). – Кіровоград, 2010. – Вип. 90. – С. 7-10.
3. Анісімов М.В. Прогностичні підходи до моделювання навчальних планів і програм у професійній школі / М. В. Анісімов // Збірник наукових праць Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (Педагогічні науки). – Кіровоград, 2009. – Вип.82. – Ч. 2. – С. 3-8.
4. Анісімов М.В. Прогностичні підходи при конструюванні навчальних планів (ПТНЗ) / М. В. Анісімов // Збірник наукових праць Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (Педагогічні науки). – Кіровоград, 2002. – Вип. 42. – С. 3-7.
5. Батышев С.Я. Подготовка рабочих в средних профессионально-технических училищах / С.Я. Батышев. – М. : Педагогика, 1988. – 176 с.

Н. В. Анисимов

Кировоградский государственный педагогический университет имени Владимира Винниченко

ИСТОРИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

В статье раскрыты исторические особенности развития профессиональной системы образования и выделен ряд недостатков и упущений в системе в разные периоды. Определены пути реформирования системы ПТО в Украине на современном этапе, которые предусматривают разработку новой концепции профессионально-технического образования. Обоснованы новые подходы к учебно-производственной и учебно-методической базе учебных заведений профессиональной системы.

Ключевые слова: профессиональная система образования, профессиональный отбор, информационные технологии.

Anisimov M. V.

Kirovohrad Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University

HISTORICAL DEVELOPMENT FEATURES PROFESSIONAL EDUCATION

This article presents the results of empirical research of the historical features of development of the professional system of education. Our comprehensive study and research of other scholars, allowed to make a picture of the vocational education system in this period. If systematize the development and the processes that took place during this period in the professional system, we can say that accumulated a large number of defects and omissions, which can be divided into three groups. The purpose of the article is to give the reader some information on The problem of personnel and their training for the economy of any country have always been one of the main objectives of the education system. The problem of personnel and their training for the economy of any country have always been one of the main objectives of the education system.

Key words: vocational education system, staff recruitment, information technology, education, history of education, professional education in Ukraine.

Отримано: 4.06.2013